

БАСМОВНИ ПОДТЕКСТ РШУМОВИЋЕВЕ ПЕСМЕ „ДЕСЕТ ЉУТИХ ГУСАРА”

Айспиракџи: У раду се истражује басмовни подтекст песме „Десет љутих гусара” Љубивоја Ршумовића. Показује се да су у њеном подтексту мистичне речи које се изговарају при бајању. Прецизније: упоређује се та песма са иницијалном бајалицом „Од корма”, тј. „Од трбуха”, објављеном у *Босанској вили* 1908. године. Применом аналитичког и упоредног метода одбацују се различите спекулације о генези ове песме, укључујући и ону да је у њеном подтексту немогућност сећања на неки број. Та песма показује знатне елементе деконструкције, готово истодобне са њеним настанком. Актуелност разматрања проистиче из потребе књижевне анализе дела савременог књижевног процеса у контексту савремене књижевности.

Кључне речи: басма, подтекст, деконструкција, „Десет љутих гусара”, „Од корма”.

Где се крије тајна успеле песме „Десет љутих гусара” Љубивоја Ршумовића? Две чињенице помоћи ће да се та тајна одгонетне. Прва, и недводмислена – песник је у тој песми употребио синтаксичко-парадигматски образац народне басме; и друга – тај образац је стваралачки преобликовао и интенционално естетски реализовао. Реч је о преобликовању басмовног вербалног обрасца. И у једном и у другом случају имамо магију речи и чаролију текста.

Упоредном анализом размотрићемо и прву и другу чињеницу.

Ршумовићева песма објављена је у песниковој књизи *Десет љутих гусара* (Ршумовић 1985), а овде ће та песма бити коришћена из истоимене књиге у издању „Приме” (Ршумовић 2018: 31-33). Полазећи од тезе да је у подтексту те песме басмовна вербална форма, размотрићемо парадигматичну басму „Од корма”¹, како је објављена у *Босанској вили* (1908, бр. 8, стр. 125),

¹ *Корам* – трбух, у говору банатских Крашована (види: Јован Живојновић, „Крашовани” – белешке, народни обичаји и примери језика, *ЛМС*, 1907, 243, 52-79, стр. 74).

тј. „Од трбуха”, како је објављено у *Анџолоџији српске народне књижевности – векови* (Росић 2023: 96).

Басма се, као што је и Вук тврдио, „односи на мистичне речи које се изговарају при бајању”. Бајање је, дакле, везано за враџбину, односно басму, тј. магију речи и магијско-обредну радњу.

Као творевина народног духа, има разне функционалне задатке и представља део мистичног обреда. Подразумева се, наравно, и употреба магијских предмета. Једну групу, у овом крајње сведеном приказу, чине предмети везани за ватру, огњиште и домаћинство (со, јаје, жарач итд.), другу групу чине оштри предмети, попут сечива, метал, трећу групу чине предмети биљног и животињског порекла (бели лук и сл.).

Предмет овог истраживања је усмерен на басму у којој је *нож* доминантан, а припада другој групи предмета. Он је у басми, као древној магијској формули, у функцији борбе против нечистих сила, конкретно узрочника болести. Његово вербално апострофирање је у функцији невербалне радње, а сама вербализација у функцији отклона, излечења и победе над нечистом силом.

Ево басме:

ОД ТРБУХА

Ко мени да један нож – ја њему два;
ко мени да два ножа – ја њему три;
ко мени да три ножа – ја њему четири;
ко мени четири – ја њему пет;
ко мени пет – ја њему шест;
ко мени шест – ја њему седам;
ко мени седам – ја њему осам;
ко мени осам – ја њему девет.
Од девет осам, од осам седам,
од седам шест,
од шест пет,
од пет четири,
од четири три,
од три два,
од два један,
од један ниједан.
Устук уроци, усток уроци, усток уроци.

(Росић 2023: 96)

Бајалица која је у подтексту Ршумовићеве песме на посебан начин фонетски и синтагматски апострофира симолику броја. Реч је о одбројавању по опадајућем низу, од највећег ка најмањем броју, за разлику од бајаличког растућег низа, од најмањег ка највећем броју, па онда о опадајућем.

Симбол броја девет припада отвореном делу стварности (Раденковић 1996: 325). Несиметричан је, динамичан и непаран. Све то у басмовном ткању на значењско-симболичком плану има велике стилогене ефекте.

Ршумовић се, пак, опредељује за затворену симболику бројева. У басми је девет ножева, а у песми десет љутих гусара. Реч је о парном дељивом броју и симболу одређене коначности.

И нечиста сила која се апострофира је различита. У басми је то излечење од урока који је произвео болест трбуха, а у Ршумовићевој песми одбрана од страха. Навешћу прве две Ршумовићеве строфе:

Десет љутих гусара
Дошло у мој кревет
Један пао с кревета
Остало их девет
Девет љутих гусара
Још не знају ко сам
Једног сам успавао
Остало их осам

(Ршумовић 2018: 31)

Број гусара у песми од десет опада, да на крају ниједан не преостане.

У басми се подразумева да је сама обредна радња праћена невербалном гестовном комуникацијом, што је на вербалном нивоу неретко употпуњено и шапутањем па и певањем у складу са магичном формулом.

И и једном и у другом случају, треба истаћи, коришћена су релевантна симболична средства и симболи – у басми доминантно нож и број девет, а у песми феномен сна, спавања, одбрана од негативне силе и симболика затвореног броја којом се ограђује простор куће и успоставља нарушена хармонија:

Један љути гусар
Постао је медан
Просто се истопио
Остао ниједан

У сваком погледу
Прошла ме је страва
Сад је све у реду
Може да се спава

(Ршумовић 2018: 33)

Растући и опадајући низ, од највећег ка најмањем броју и од најмањег ка највећем, својствен је великом је број словенских басми. Овде ћу навести још једну српску, али уз њу и руску басму:

Во имя Отца и Сына и Святаго Духа! У нашего (имя рекъ) девять женъ; послѣ девяти женъ восемь женъ, послѣ восьми женъ семь женъ; послѣ семи женъ шесть женъ; послѣ шести женъ пять жены послѣ пяти женъ четыре жены, послѣ четырехъ женъ три жены; послѣ трехъ женъ двѣ жены; послѣ двухъ женъ одна женъ, послѣ одной жены ни одной.²

(Майкова 1869: 80–81)

Навешћу и још једну басму из *Босанске виле*:

У њега је девет улога, девет умора, девет сјекавица, девет зазора. Од девет осам, од осам седам, од седам шест, од шест пет, од пет четири, од четири три, од три два, од два један, од један ниједан.

(„Бајање противу удараца”, *Босанска вила*, 1893: 243)

И у басми и у песми присутна је интенција ка постизању жељеног резултата, у басми се то реализује кроз изговарање магичне формуле, а у песми реч дели своју моћ са акцијом. У басми изговарање мистериозних речи доводи до заштите од болести и других недаћа, а у песми акција омогућава одбрану.

Кодификовани обрасци басме, говорне формуле басме, повезане са редоследом извођења одговарајућих радњи, а надасве формална затвореност плодотворно су уграђени у песму. Песник је у песми задржао једноставност басме, релативно мали број слика и структурну затвореност, а то му је омогућило постизање сложене једноставности.

² У име Оца и Сина и Светог Духа! Наш (име река) има девет жена; после девет жена осам жена; после осам жена седам жена; после седам жена шест жена; после шест жена пет жена, после пет жена четири жене, после четири жене три жене; после три жене две жене; после две жене једна жена, после једне жене ниједна.

У Ршумовићевој песми доминира глаголски изказ, што не треба никога да наведе на закључак да је његова песма лишена украсних песничких средстава. У басми се персонификација остварује уз помоћ неживих предмета, обредно пројектованих – попут ножа. Она се у Ршумовићевој песми релизује криз именовање људског, живог, тј. помоћу љутих гусара. Они су и као плод домишљате интенције веома добро пројектовани.

У басми такође доминира глаголски исказ, али она нема епитета, једног од најчешће коришћених тропа, који помажу да се употпуне уметничке одлике неког текста. У песми, пак, има епитета типа: *медан, љуџи, ошћар, ледан* итд.

Специфичност језика басме је у посебном језичком устројству – у присуству лексема уједначених по морфолошком саставу. Управо је то коришћено у Ршумовићевој песми а при стварању емоционално обојених слика, где се приступа „уподобљавању једног предмета другим” на њихове заједничке особине.

Главна је језичка одлика песме, која је остварена по басмовном синтаксичко-синтагматском обрасцу, присуство персонификације, епитета, једног поређења и више симбола, што је и важан елеменат басмовне обликовне формуле.

Типолошки, могу се издвојити три главне врсте бајалица: љубавне, медицинске и патријархално-породичне. Наравно, постоје и бајалице прелазног типа. Бајалица „Од трбуха” је медицинска, а Ршумовићева песма је хибридног карактера. Она на значењском плану апострофира страх и актере зла, али је у коначници психолошко-игровна заштита од зла.

Прагматски, тј. функционално, циљеви басме усмерени су на одређени објект околина, у складу са интенционалним устројством казиваног, а зарад структурне надградње басме у песми. Басмовно настојање да се субјект опорави и заштити од зла код Ршумовића тријумфује одбраном од ноћне страве и непријатеља симболизованих у љутим гусарима.

Да закључим! И ова кратка упоредна анализа басме „Од трбуха” и Ршумовићеве песме „Десет љутих гусара” указује да се у бајалицама налази „права руда, где сија злато праве поезије” (Блок 1986: 148), али и да обрасци басмовног казивања могу да буду обликовно синтаксичко-синтагматски подтекст у стварању нових песничких дела.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Блок (1986): Александар А. Блок, Поэзия заговоров и заклинаний / А. А. Блок, *Русское народное йозѣйическое йтворчестйво*, Хрестоматия по фольклористике, Москва: Высшая школа.

Босанска вила (1893): „Бајање противу удараца“, забележио Лазар М. Поповић, *Босанска вила*, Сарајево, VIII/16, 243.

Босанска вила (1908): „Од корма“, *Босанска вила*, забележио Јован Лаз. Јовић, бр. 8, 125.

Майкова (1869): Л. Майкова, *Великорусскія заклийанія*, С. Петербургъ: Записокъ Имп. Рус. Геогр. Общества по Отдѣлею Етнографіи, т. II.

Раденковић (1996): Љубинко Раденковић, *Симболика светиа у народној маѣји Јужних Словена*, Београд – Ниш: Просвета – Балканолошки институт САНУ, књ. 76.

Росић (2023): Тиодор Росић, *Анѣолоѣија срѣске народне књижевностѣи – векови*, Горњи Милановац: Прима.

Ршумовић (1986): Љубивоје Ршумовић, *Десетѣ љуѣиих ѣусара*, Београд: Завод за уѣбенике и наставна средства.

Ршумовић (2018): Љубивоје Ршумовић, *Десетѣ љуѣиих ѣусара*, Горњи Милановац: Прима.

Tiodor Rosić
Belgrade

RŠUMOVIĆ'S POEM "DESET LJUTIH GUSARA" FROM THE POINT OF VIEW OF MAGICAL POETRY

Summary: The paper explores Ljubivoje Ršumović's poem "Deset ljutih gusara" from the point of view of magical poetry. It has been shown that the subtext of the poem contains mystical words that are used to cast spells. More precisely: the poem is compared with the initial magic poem "Od korma", i.e. "Od trbuha", published in *Bosanska vila* in 1908. By applying the analytical and comparative method, speculations about the genesis of the poem were rejected, including the one that the subtext implies a way of remembering a certain number. The poem contains considerable elements of destruction, almost contemporaneous to its creation.

Keywords: magic poem, subtext, deconstruction, "Deset ljutih gusara", "Od korma".